

TVÅNGET I ARBETSLÖSHETSFÖRSÄKRINGEN

Anna Christensen

Tvånget i socialvården debatteras ständigt och då och då flamlar debatten upp och fyller tidningarnas debattsidor. Tvånget i socialförsäkringen, det ekonomiska tvång som består i indragen socialersättning för den som inte rättar sig efter myndigheternas anvisningar om arbete och utbildning, är det tyst om. Officiellt existerar det inte. Det får i vart fall inte kallas vid sitt rätta namn.

Socialförsäkring är inte bare trygghet utan också tvång för den som inte har något annat att leva på. Om arbetslöshetsersättningen dras in för en familjeförsörjare i Norrland som inte vill flytta söderut, så *måste* han flytta. Det är fråga om ett ekonomiskt tvång, som är lika verksamt som det fysiska tvång som används inom alkoholistvården. Den som inte kan leva på marknadens villkor måste leva på socialförsäkringens villkor. Något tredje sätt att leva ett "anständigt liv" finns helt enkelt inte.

Tvånget i socialförsäkringen kulminerar i regelrätta ekonomiska sanktioner. De äldsta och mest välutvecklade sanktionsreglerna med rötter ända tillbaka i Arbetslöshetskommissionens praxis i början av 1900-talet är reglerna om avstängning från arbetslöshetsersättning vid vägran att acceptera av arbetsförmedlingen erbjudet "lämpligt arbete". En sådan arbetsvägran bestraffas normalt med fyra veckors indragen arbetslöshetsersättning, d v s mellan två- och tretusen kronor netto efter skatt för stora grupper. Vem bestämmer över detta tvång? Hur och var och av vem utövas det?

Bestämmelserna om avstängning finns i lag om arbetslöshetsförsäkring. Beslut om avstängning i konkreta fall fattas formellt av arbetslöshetskassan och kan överklagas till AMS och vidare upp till Försäkringsöverdomstolen. Allt förefaller således vara i bästa demokratiska ordning. Riksdagen utfärda generella regler och dessa regler tillämpas av en myndighetsorganisation.

Men så fungerar det inte. Det vet alla som känner systemet både de

också ingår i arbetsförmedlingens verksamhet. Hjälpen och stödet "på individens egna villkor" glider omärkligt över i socialbyråkratisk övertalning med för individen främmande syften, den socialbyråkratiska övertalningen förstärkas genom hot om rapport och först i sista hand tillgrips det öppna tvånget, rapporten och avstängningen.

Samtidigt som hjälpen och tvånget är sammankopplade i systemet finns där en inbyggd motsättning. Arbetsförmedlarna känner den in på bara kroppen. Arbetsförmedlarna vet att en rapport och redan hotet om en rapport kan spoliera alla möjligheter till fortsatt "görtroendefullt samarbete" med den arbetslösa.

Visserligen är det arbetsförmedlarna som utövar tvånget i arbetslöshetsförsäkringen, men samtidigt är det arbetsförmedlarna som *bromsar* tvånget i försäkringen, helt enkelt genom att låta bli att rapportera i den omfattning som överordnade myndigheter (och företagen) önskar.

Under mitten av 70-talet minskade antalet rapporter markant. Orsaken kan ha varit en ökad medvetenhet om och motvilja mot tvånget bland arbetsförmedlarna. AMS lyckades genom olika former av påverkan få upp antalet rapporter igen. Ingen vet riktigt hur denna styrning inom systemet fungerar. Det fattas inga formella beslut om fler rapporter. Det utfärdas inga cirkulär. Men efter en tid vet alla att det är meningen att det skall skrivas fler rapporter, och det kommer fler rapporter.

Men denna informella styrning är tydligen inte längre tillräcklig för att upprätthålla tvånget på arbetsförmedlingsnivån. I departementet ligger nu ett förslag till en ny allmän arbetslöshetsförsäkring, SOU 1978: 45. Förslaget innebär en skärpning och en formalisering av tvånget i arbetslöshetsförsäkringen. Den nya lagen skall innehålla en bestämmelse, som ålägger arbetsförmedlingen att senast efter 90 dagars arbetslöshet "undersöka huruvida skäll foreligger att vidta särskild åtgärd, som är ägnad att förkorta arbetslösheten" och "tillse att lämplig sådan vidtas". Förslaget presenteras som en intensifiering av hjälpinsatserna, som en åtgärd för att hjälpa den enskilde, så att han undgår de "allvarliga personliga och psykiska påfrestningar en långvarig arbetslöshet kan innebära". Men detta skall uppnås med ökat tvång. Konkret innebär förslaget att det skall inrättas en särskild nämnd på distriktsarbetsnämnds nivå som följer upp bestämmelse. Den nya organisationen skall ge arbetsförmedlingen "stöd i dess agerande" och leda till att det lämnas fler anvisningar om arbete. Den som kan området ser genast att det är fråga om att inrätta ett särskilt rapport- och övervakningsorgan på arbetsförmedlingsnivån. Anvisningar om arbete, "konkreta arbetsanvisningar", är myndigheternas vanliga täckord för rapporter och rapporthot. Det är ett ganska listigt förslag. Samtidigt som arbetsförmedlaren utsätts för en ökad press att lämna fler "konkreta arbetsanvisningar" skall hun kunna säga till klienten: Det var tråkigt med den här avstängningen, men det är inte jag

som bestämmer, det är nämnden, och kan inte ändå du och jag fortsätta vårt förtroendefulla samarbete för att lösa din arbetslöshetssituation?

Ett så pass ingripande förslag om ökat tvång i arbetsförmedlingens verksamhet kräver en ideologisk legitimering. Utredningen skriver (s. 242): "Att informera om arbetsmarknaden och föreslå lämpliga arbeten måste anses vara arbetsförmedlingens primära serviceuppgift . . . Om inte arbetsmarknaden svarar mot den sökandes önskemål bör det vara en angelägen serviceuppgift att också erbjuda andre lämpliga arbeten eller utbildning. Om man bortser från kortare permitteringar eller begränsade väntetider inför nytt arbete är fortsatt arbetslöshet nära nog alltid det sämsta alternativet för den arbetslöse. (. . .) Skyldigheten för den sökande att söka erbjudet lämpligt arbete och förmedlingens åliggande att erbjuda sådana arbeten kan därför, enligt utredningens mening, inte rimligen stå i motsättning till förmedlingens servicefunktion."

Kontentan av detta är att ett tvång som utövas för den enskildes eget bästa inte är något tvång utan "en angelägen serviceuppgift". Så har utredningen på det ideologiska planet avskaffat tvånget i socialförsäkringen. Det finns inte något tvång, bara olika former av "service", sådan som den enskilde vill ha och sådan som han inte vill ha, men som är för hans eget bästa. Så långt har den ideologiska förvrängningen inte gått inom andra delar av socialrätten. Visserligen påstår man att allt tvång som förekommer är till den enskildes eget bästa, men omhändertagande på nykterhetsvårdsanstalt mot den enskilde vilja kalles tvång och inte "en angelägen serviceuppgift".

Denna ideologiska förvrängning är farlig. Den leder till att tvånget dras undan från offentlig debatt och demokratisk kontroll. Det går inte att försvara dette med att tvånget är berättigat, nyttigt och nödvändigt och att det därför är bäst för alla inblandade parter att det försiggår så dolt och diskret som möjligt. Om tvånget är berättigat eller ej är nämligen en fråga som bara kan avgöras efter offentlig debatt och genom demokratiska beslut.